

Явор О.А.,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного права № 2
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна

ВИДИ ФАКТИЧНИХ СКЛАДІВ У СІМЕЙНОМУ ПРАВІ

Традиційним для юридичної науки є розуміння фактичного складу як сукупності юридичних фактів, необхідних і достатніх для настання передбачених законом юридичних наслідків [1, с. 11; 2, с. 11]. Власне, таке розуміння фактичного складу сприйнято вітчизняною судовою практикою із розгляду сімейних справ. Так, зокрема, в одному із рішень суд, розглядаючи підставу виникнення аліментного зобов'язання між батьками та їх повнолітніми дочкою, сином, які продовжують навчання після досягнення повноліття і у зв'язку з цим потребують матеріальної допомоги, відповідно до ст. 199 Сімейного кодексу України, цілком виправдано виходив із того, що у даному разі такою підставою є сукупність відповідних юридичних фактів: 1) продовження навчання дочкою, сином після досягнення повноліття; 2) недосягнення дочкою, сином встановленого законом віку - 23 років; 3) потреба дочки, сина у матеріальній допомозі у зв'язку з навчанням; 4) наявність у батьків можливості надавати матеріальну допомогу. Як зазначено в судовому рішенні, «сукупність цих юридичних фактів утворює юридичний склад, необхідний і достатній для виникнення зазначеного аліментного зобов'язання. У разі відсутності, або недоведеності в судовому засіданні хоч б одного з наведених вище фактів, вищезазначене аліментне зобов'язання пов'язане з утриманням батьками своїх повнолітніх дочки, сина, які продовжують навчання, не виникає» (див. рішення Апеляційного суду Закарпатської області від 2 червня 2006 року у справі № 22-834/06 // <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/50831>).

Праву також відомі фактичні склади, які характеризуються лише загальними ознаками. Такими є, наприклад, підстави для розірвання шлюбу (фактичний розпад сім'ї, відсутність нормальних умов для спільного життя і виховання дітей); для вирішення питання щодо позбавлення батьківських прав або відібрання дитини (не забезпечення одним із батьків умов для нормального розвитку і виховання дітей); для відновлення пропущеного терміну позовної давності (за наявності поважних причин). Такі загальні склади необхідні в тих випадках, коли мова йде про складні обставини, конкретне визначення яких законом призвело б до зайвої формалізації [3, с. 282].

Вказана особливість стала підставою для того, щоб в юридичній літературі було запропоновано класифікацію фактичних складів за рівнем визначеності. Відповідно виділяють визначені фактичні склади та відносно визначені. Під визначеними фактичними складами, як правило, розуміють склади (або окремі юридичні факти), всі елементи яких визначені в гіпотезі правової норми. Тобто визначені склади складаються з юридичних фактів, прямо передбачених відповідними процесуальними нормами, і не допускають включення до їх складу оціночних категорій. Щодо відносно визначених складів, то це склади, які не повністю визначені в нормах права. Особливістю бланкетних складів є те, що фактичні обставини, узагальнено визначені в нормі, породжують юридичні наслідки лише в сукупності з актом юрисдикційного органу. Відносно визначені – це склади, що не цілком передбачені в юридичних нормах; у нормі зазначені лише фактичні передумови індивідуальних актів, юрисдикційним же органам надається можливість у порядку індивідуального

регулювання вирішувати юридичні питання, що відносяться до даних правових наслідків з урахуванням конкретних обставин справи [4, с. 112].

У деяких випадках, коли визнається наявність фактичного складу, який служить підставою виникнення правовідносин, один з елементів складу поглинається при виникненні правовідносин і, надалі, правовідносини реалізується відповідно до іншого елемента. Так, у ситуації усиновлення відповідні правовідносини виникають на підставі цілої сукупності юридичних фактів. Однак, виникнувши на підставі такого фактичного складу, подальші правовідносини здійснюється відповідно до рішення суду про усиновлення з моменту набрання ним законної сили.

Аналіз категорії фактичного складу припускає з'ясування юридичного значення окремих його елементів, що представляє значну складність, оскільки до числа елементів фактичного складу можуть відноситися такі події та дії, що самі по собі не мають юридичного значення (наприклад, аморальний вигляд і негідна поведінка батьків, що призвели до позбавлення батьківських прав, складаються з різних аморальних вчинків, кожен з яких сам по собі може не тягти за собою юридичних наслідків). В інших випадках мають місце такі події або дії, що є юридично значущими, але правовідносини не породжують. Наприклад, тільки факту непрацевдатності одного із подружжя може бути недостатнім для призначення йому утримання з боку іншого подружжя, але, безумовно, юридичне значення має, зокрема, для реалізації права на соціальну допомогу з боку держави.

Отже, на підставі викладеного вище можна сформулювати найбільш характерні ознаки фактичного складу, які притаманні у тому числі сімейному праву:

1) фактичний склад визначається існуванням елементів, що його складають. Елемент відрізняється від частини за внутрішніми і зовнішніми характеристиками. З внутрішньої сторони, елементи являють собою єдине, завершене, цільне утворення. З зовнішньої сторони, для елемента характерною є відносна незалежність від системи, певна функціональна самостійність [5, с. 26]. Таким чином, юридичний факт має внутрішні і зовнішні властивості елемента системи. Як фактові дійсності йому питома єдність і внутрішня цілісність. Функціональна самостійність юридичного факту виражається в тому, що одні й ті ж самі юридичні факти можуть використовуватися в різних складах;

2) у фактичному складі існує як поділ на елементи, так і особливий спосіб зв'язку між ними. Фактичний склад хоча і містить у собі певну кількість юридичних фактів, але не є їхньою сумою. Різні факти, що його утворюють, неоднозначні та взаємопов'язані один із одним. Це проявляється у тому, що кожен з елементів фактичного складу становить певний вид юридичного факту (дія або подія, стан, конкретне волевиявлення тощо), що лише у сукупності тягне виникнення відповідного суб'єктивного права [6, с. 31]. Цілісна система відрізняється від об'єднання елементів, які непов'язані між собою, або майже непов'язані, саме способом зв'язку елементів, оскільки в системі передбачаються стійкі зв'язки і взаємодія елементів. Між елементами фактичного складу існують двоякі зв'язки: по-перше, як усі явища дійсності вони знаходяться у взаємозв'язку і взаємодії. По-друге, ці елементи пов'язані між собою юридичними відносинами, часто досить складними. Таким чином, елементам фактичного складу властивий специфічний системний спосіб зв'язку [5, с. 26];

3) спосіб зв'язку елементів [7, с. 106] визначає функціонування фактичного складу як складної системи. В конкретних ситуаціях для розвитку фактичного складу необхідна досить складна взаємодія фактичних і юридичних відносин. Юридичний

зв'язок призводить до розвитку фактичного складу, а накопичення наступного факту визначає розгортання будь-яких юридичних зв'язків. Наприклад, одруження з іноземцем на території України;

4) в якості системи фактичний склад набуває нової якості, яка не властива його елементам. Такою якістю є правовий наслідок. Лише всі елементи складу у сукупності спричиняють правовий наслідок. Окремі елементи фактичного складу такою властивістю не мають. Наприклад, при оформленні опікунства;

5) фактичний склад виступає як елемент більш масштабної системи юридичних фактів – у межах інституту, галузі, правової спільноти або системи права в цілому. Наприклад, громадянин України, одружений із громадянкою Франції, всиновлює дитину, що є громадянином Нідерландів. Відносини, що виникають, мають декілька іноземних елементів. В результаті своїм складом дане правове відношення охоплює три держави.

6) елементи фактичного складу можуть накопичуватися відповідно до одного із трьох принципів – «принципу незалежності» (необхідним є одночасне існування всіх юридичних фактів, які утворюють склад, незалежно від порядку їх накопичення), «принципу послідовності» (юридичні факти, що утворюють склад, мають не тільки одночасно існувати, але й має бути дотримано порядок їх накопичення), «принцип альтернативності» (з декількох юридичних фактів, для виникнення правовідносин достатньо одного) [5, с. 50]. Зазначені види структурних відносин не вичерпують структурної складності конкретних складів. Фактичні склади, побудовані на основі одного тільки структурного виду, зустрічаються досить рідко. Як правило, структура фактичних складів будується з використанням різних видів відносин [5, с. 47].

Література:

1. Красавчиков О. А. Советское гражданское право: В 2-х т. / О. А. Красавчиков. – М.: Госюриздат, 1968. – Т. 1. – 540 с.
2. Тарасова В. А. Юридические факты в области пенсионного обеспечения / В. А. Тарасова. – М. : МГУ, 1974. – 105 с.
3. Проблемы общей теории права и государства / Под ред. В. С. Нерсесянца. – М. : Норма-Инфра, 1999. – 832 с.
4. Красавчиков О. А. Юридические факты в советском гражданском праве / О. А. Красавчиков. – М. : Госюриздат, 1958. – 184 с.
5. Исаков В. Б. Фактический состав в механизме правового регулирования / В. Б. Исаков. – М.: Саратов-ун-т, 1980. – 127 с.
6. Иванова З. Д. Юридические факты и возникновение субъективных прав граждан / З. Д. Иванова // Советское государство и право. – 1980. – № 2. – С. 31-37.
7. Исаков В. Б. Фактические составы как основания возникновения правоотношений / В. Б. Исаков // Правоведение. – 1972. – № 4. – С. 126. С. 106.